

RADMILA KARLAŠ
LUTAK

RADMILA KARLAŠ
LUTAK

Izdavač:
Imprimatur d.o.o.
Mladena Stojanovića 4
Banja Luka
info@imprimatur.ba

Za izdavača: Boris Maksimović

Lektura: Sonja Lero Maksimović

Dizajn korica: Damir Omić

Grafička priprema: Sonja Lero Maksimović

Štampa: Skandi s.p.

Za štampariju: Mladen Spasojević

Tiraž: 300

Godina: 2020.

ISBN: 978-99976-907-5-3

Radmila Karlaš

LUTAK

Za T. Vuka i Jopu, najodanije. Nedostajete.

PTICA U GRUDIMA

Mom ocu

ZBOG TMURNOG NEBA, kroz širom otvoren prozor dopiralo je tek malo jutarnjeg svjetla. Ali razabrali su. Lice na krevetu već je poprimalo voštani izraz. Zurili su, pomno prateći hoće li se otrcani prekrivač na dječakovim grudima bar još jednom podići. Ništa se nije desilo. Onda se začulo komešanje. To su neka djeca brzo izlazila iz sobe, kao da mijenjaju kuli-se, i ne osvrnuvši se. Smrt je bila s onu stranu, poput predstave na pozornici koju mogu samo posmatrati u odijeljenom prostoru. Druga su ostala na mjestu, gledajući tijelo na krevetu sa gotovo stoičkim mirom. Djecu svjedoke, smrt nikada nije mogla zaskočiti. Bila im je poput druga u igri. Za njih je život bio čudo, nepoznanica kojoj se nisu mogli načuditi, smrt ne.

Svakodnevno, u Dom su pristizala djeca čiji su očevi, majke, a ponekad i cijele porodice pobijeni. Ratna siročad. Ako su imali sreće, nisu svjedočili. Većina jest.

Dječak je počeo pobolijevati naizgled iznena-da. Srce, kao preplašena golubica u krletki, bučalo bi neravnomjerno, a on nije znao šta bi s tom uplašenom i ustreptalom pticom u grudima. Lepet krila upozoravao je da je uhvaćena u zamku, gdje se neko hitno

mora uplesti. Raširiti rešetke i pustiti je na slobodu. Pred počinak, dijete bi se savijalo oko preplašene ptice, štiteći je i zureći u mrak. Nadalo se da će ona zaspati i zaboraviti na rešetke. Ujutro bi sve počinjalo iznova. Kada bi trčao, ptica bi naprosto poludjela. Kao da ju je ritam mladog tijela zbog nečeg silno jedio, saplitala ga je, čineći mu dah teškim i promuklim. Upravnik bi često zastajao pored njega, upitno ga gledajući u oči. „Jesi li dobro, Suljo?“ „Jesam, družo upravniče“, odgovorao je lakonski, zamićući za ugao. Bilo ga je stid što je golubica u njegovim grudima tako nemirna, kao da je sva nesreća ovog svijeta značila baš to, biti zatočen iza njegovog grudnog koša. Došlo je vrijeme kada ptica u grudima nije pristajala da počine ni noću. Mada nikom nije govorio, primijetili su. Učestalo bljedilo i kratak dah držali su ga iza vršnjaka. Upravnik je odmah reagovao. Odveden je u prostoriju naročite vrste. Golicale su ga hladne slušalice na grudima. Više nije išao na časove fizičkog vaspitanja. Jedva bi protrčao stotina metara, kada bi ga ptica uskomešala i nagonila da stane. Već je toliko ustupaka učinio toj ptici, smatrao je da je vrijeme da se napokon smiri. Kada ga je probudila usred noći, nije bio svjestan gdje se nalazi. Na momenat mu se pričinilo da je u kući s ocem i majkom. „Šta ti se dešava?“, pitao ga je suvonjavi dječak iz kreveta do njegovog. Osluškiavao je. Suze koje su naprasno i po svoj prilici potekle u snu, na neki način umirile su ustreptalu pticu. Bjesomučno lepetanje krilima zamijenio je posvemašnji mir. Upravnik je bio zabrinut, ali ga je ljekar umirivao. Ne dovoljno. U Suljinim očima vidio je suviše nagovještaja koji su ga plašili.

Dječak je roditelje zadnji put vidio u okolini Ključa tokom ofanzive. Majka je imala modre kolutove oko očiju, a otac je bio toliko mršav da je sve

stršalo na njemu. I garderoba i kosti. Braća i sestre su se stiskali oko majke, kao pilići oko kvočke. Suljo je ponekad sanjao otvorenih očiju. Majku, oca, braću i sestre. I sebe, kao neizostavni dio tog prizora. Samo jedan momenat nije vidio ni u snu, ni na javi. Kao da nije postojao, kao da se nije desio. A zna da jest. Ptica u grudima ga je na to podsjećala. Kolona je bila nepregledna, cesta blatnjava. Onda su se pojavili avioni. Pratio ih je pogledom. Čak i kad ih više nije bilo iznad njega, znao je da prelijeću nebo i ukrštaju se na njemu. Jedva su ga izvukli ispod gomile. Od kolone gotovo da ništa nije ostalo. Neprijatelj je još bio u blizini, ali su se bar avioni povukli. Mitar ga je doveo i predao uredno kao paket. Dvije prethodne nedjelje vukli su ga sa sobom kroz šumu. Kada ih je Stana vidjela na putu, niti je žalila, niti se radovala. Nakon što joj je tifus pokosio oba djeteta u dobi mlađoj od pet godina, a nju poštedito da dovijeka pati za njima, htjela je u borbu, u partizane. „Ne dozvoli da se ognjište ugasi, ženo”, Mitar nije dao. Kao da se već nije ugasilo. Dječaka je gledala i premetala po rukama kao komad platna. Ne zna je li imao i pet godina. Osim prljavštine i ušiju, činilo se da je čitav. Muž je odvratio pogled kada je svrnula oči na njega. Zlo i naopako, cijedio je ispod brkova da dijete ne čuje. Pobijeni kao zečevi, cijeli zbjeg. Umalo da ga prodemo ispod onolikih leševa. I eto, vukli su ga sa sobom, hranili, ali šuma nije mjesto za dijete. „Zato ga evo tebi, pa gledaj šta ćeš sa njim.” Odmah je Stana vidjela da je to neko gospodsko dijete. Po nježnim crtama lica i gracilnim zglobovima. Naročito po pogledu, mekom ali dostojanstvenom. Brinula se o njemu koliko je mogla, u ratnoj nemaštini i mucu. Mitar je poginuo pred sam kraj rata, a ubrzo je i Stana počela pobolijevati. I eto

ga jednog dana pred upravnikom, blijedog i tankog. Često ga je taj čovjek pitao kako se osjeća. I Suljo je svaki put odgovarao da je dobro. Naučio je na život sa pticom, čak i kad ga je mnogo patila. Nije joj se više umiljavao da je smiri, već ju je pustio da čini šta joj je volja. Slutio je da je preplašena i zarobljena. Jedne noći usnio je čudan san. Majka je bila nasmijana, u obilju boja koje su oko nje sjajile poput sunca. I oni su bili tu. Najprije stariji, a potom oni mlađi, poredani kao pilići. Otac je stajao sa strane i plakao. Jedino je on remetio sliku tog savršenog sklada i radosti. Pružao je ruku ka majci i Suljo u početku nije vidio. Ona se jednako smiješila, boje su i dalje bile blistave i sve je bilo savršeno. Izuzimajući očeve suze i ruku koja podrhtava. A onda je vidio šta otac pruža majci. Bila je to bijela golubica, šćućurena i prestrašena u njegovim rukama. No, to je potrajalo tek tren. U sljedećem, ptica je već nekud odletjela. Majka je i dalje bila vesela, za razliku od oca, koji je sad već ridao. Prišao mu je, uhvatio ga za ruku i pokušao ga okrenuti ka sebi, ali otac se nije dao pomjeriti. Kao drvo ili panj. Sunce je zašlo naglo i postalo je hladno. Očeva ruka se, a da ni sam ne zna kako, izvukla iz njegove i više ga nije bilo. Kao ni majke, braće i sestara. Obgrlio je noge rukama, sjedeći na hladnoj zemlji. A onda ju je vidio. Ptica je sletjela tik do njega, da bi se potom vinula u noćno nebo, laka kao perce, i nestala. Probudio se i ugledao upravnikovo blijedo lice. U neprilici je pogledao oko sebe. Majka, otac, braća, sestre, golubica. Nikog od njih nije bilo. „Teško si disao, Suljo, tvoji drugari su se zabrinuli.” Primijetio je da je otkriven, čaršavi su bili zgužvani i vlažni. Kosa mu je bila slijepljena za lice. U djeliću sekunde shvatio je da se napreže. Više no ikad. Dah je klizio škrgutavo, s pola snage, i ma kako

se upinjao, presijecao se pri svakom udahu. Upravnik ga je držao za vlažnu ruku. „Samo lezi mirno, dijete. Ljekari će te poslije pregledati.” Nije bilo bolje nakon slušalica i ruku koje su ga okretale. Samo nekako mirnije. U njegovim grudima ptica se potpuno umirila. Pitao se je li još tu. Ležao je dugo na leđima otvorenih očiju. Upravnik je pronašao još jedan jastuk, pa mu je gornji dio tijela bio blago uzdignut. Sjenke su postajale sve duže, dok je lišće treperilo ispod prozora. Jedan prozor bio je otvoren, smatrali su da će mu čistoća i svježina noćnog zraka pomoći da lakše spava. I diše. Svejedno, on je i dalje osluškivao ne bi li čuo lepet krila. Ptica je počinjala da mu fali, sad kada se nije oglašavala. Već su postali poseban svijet u odnosu na ostale. Lišće breze ispod prozora zašuštalo je kao da mu privlači pažnju na rasplesane sjenke po zidovima. Na jedan kratak momenat vidio je vrh nečijih kaljača. I cijev od puške. Kaljače su se izvrnule, vinute u nebo. Što je bilo gore, sad je dolje i obratno. Nezamisliva težina ga je pritisnula. Borio se, hvatao dah, dok ga je neka široka suknja saplitala. Nije vidio, ali je osjećao da je nečija glava položena preko njegovog lica. Hoće da diše, ali usta su zagušena nečim ljepljivim. Oslobađa jednu ruku, osjeća da je i ona ljepljiva. Sve je ljepljivo. Onda više nije bilo ničeg. Dok nije udahnuo jako i duboko na nečijim rukama, koje su ga podigle uvis. Istovremeno kad je otvorio oči. Ali nije vidio. I oči su mu bile ljepljive. Poslije će mu neko oprati lice. I ruke. Noću bi sanjao, ali se ujutro nije sjećao. Samo mu je dah postao prigušeniji. Uporedo sa željom da sve što je bilo na njemu, staro ćebe ili poderani teški šinjel, strgne sa sebe. I kad bi sve sklonio, htio bi još. „Hladno je, dijete, razboljećeš se.” Mitar bi preko njega ponovo navlačio stare hrke. Suljo se sjećao šumskog granja i pucnjave. Nekada su

morali trčati. Kada je jedne noći sjedio sa Stanom u staroj kući pored ognjišta, pitala ga je o majci. Zbunio se i nije znao šta da kaže. Postala je sjećanje koje nije mogao da razmrsi. Stana je bila dobra prema njemu, hranila ga je i kupala. Samo, jednako je gurao jorgane i deke kojima bi ga pokrivala. Diši, dijete, diši, govorila je nekih noći. I disao je. Nekada bi mu se činilo da joj i dalje čuje glas i ono njeno „Diši, dijete, diši”. Ponovo je oslušnuo, ali ptica je mirovala. Izgledalo je da spava.

Upravnik je posmatrao oznojeno lice na krevetu. Krhko tijelo podrhtavalo je jedva primjetno, kao malo ptiče izbačeno iz gnijezda. Nije se zavaravao. Napipao je ruku, malu i vlažnu, potom primaknuo staru drvenu stolicu bliže krevetu. Kada je svanulo, iz kreveta nije dopirao nikakav šum. Prozor je bio otvoren, djeca su zijala otvorenih usta.

Držeći u rukama Suljine pohabane stvari, gotovo se sapleo. Odozdo su ga gledale okrugle tamne oči na musavom licu. Mali dječak bio je bos i odjeven samo u prljave i izderane dugačke gaće kada je stigao u Dom, napola go i prestrašen. Upravnik je posmatrao kako dječak na sebe navlači Suljinu odjeću, a potom je odmjerava velikim crnim okom. „Tako je dobro”, rekao mu je i pokazao mu Suljin ležaj. Dječak nije svjedočio. Još uvijek je imao priliku da smrt doživljava kao neku predstavu. Koja je odijeljena od njega i samo tu i tamo nagoni na uzbuđenje. Odrasle je smrt činila krutim. Bilo je previše da bi smjeli propuštati. „Hajde, dijete, još toliko toga treba da se uradi.” Osvrnuo se i ugledao malog dječaka, opruženog na krevetu, kako spava. Pa ne ide to baš tako, zaustio je i pružio ruku da ga prodrma, a onda je naglo povukao. Neka ga, ima vremena. Pred njim je život.

SUSRET

NADOLAZEĆI SUMRAK SAVRŠENO je prikrivao lice čovjeka koji se iznenada obreo pred njim i rekao: „Dobro večer, čekao sam na ovaj susret trideset pet godina.” Lice je bilo u sjenci, pa se činilo da glas dopire iz nekog međuprostora, skrivenog u tami, a da je ta ruka koja ga blago tapše po ramenu i sama poduprta nečim nevidljivim. Sigurno neki pijanac, pomislio je prolaznik, ne pristajući ni pod kojim izgovorom da ga neko tek tako vraća u neki period po svojoj volji, pogotovo ne u taj od prije trideset pet godina. „Kako to mislite?“, upitao je ipak pristojno, u trenu dozvoljavajući sebi da preinači prvobitni plan, možda iz čiste znatiželje da utvrdi smislenost pravca one ruke. Iznenada, farovi usputnog automobila obasjali su lice nametljivca. Trajalo je kratko i lice se opet našlo u polutami. Čovjeku je i to malo bilo dovoljno. Sjetio se i od sada će morati da se sjeća uvijek, a ne samo u onom magnovenju između sna i jave, kada je um nespreman da blokira prolaz nepoželjnom. Nije mu mogao tek tako reći: „Zašto si se vratio?” Bilo bi to apsurdno. Sad su već hodali ulicama nekog potpuno drugog grada, koji je samo na momente bio onaj isti, nekadašnji, ako se uvažavaju krhotine po kojima su obzirno stupali. Grad je bio napuknut, iščašen iz sopstvenih zglobova i nije pružao čak ni iluziju.

Ponudio mu je da uđu u bistro, preživjeli bistro iz „onog” vremena, i čovjek je prihvatio. Pronašli su odjeljak za pušače i sjeli. „Jesi li znao da živimo u istom gradu?”, upitao je nametljivac. Odmahnuo je glavom i pogledao kroz prozor. Pogled se protezao na jednu od onih ulica koje valjda svugdje u svijetu postoje da bi u čovjeku budile isključivo sjetu. Patogena zračenja, odnos svjetla i tame, sjenke, nešto je bilo u svemu tome.

Propitivali su se o svemu i u njihovim pokretima, gestama i načinu govora nije bilo nervoze. Znali su da je to čas koji se morao desiti, bilo je samo pitanje vremena kad. Ono što je ostalo nerazriješeno u jednom, a kao krivica u drugom, ponašalo se poput magnetnih opruga koje privlače jedna drugu. Mogli su da misle ili da ne misle o tome. Nije bila u pitanju namjera. Odvijalo se mimo njih, po ustaljenom zakonu izvan pravilnika iz prašnjavih kancelarijskih akata. Nijednom od njih dvojice nije se više žurilo. Svođenje računa, a radilo se baš o tome, jednom daje sve vrijeme svijeta, jer je toliko dugo čekao, a drugom je i tako svejedno, kada je taj čas već morao da dođe. Uzmaknuti se moglo samo do obližnjeg toaleta, ali nakratko, ili odvajajući pogled jedan od drugog otre-sanjem pepela sa cigarete, kao i gledajući u čašu iz koje se ispija. „Sve vrijeme sam znao da si to ti”, kazao je uzurpator, kao da do maločas njegovo postojanje nije nagovještavao tek glas. Sada je sjedio tu cijel cjelcat, naočit muškarac, kojem starenje nije škodilo, možda zato što na njega nije obraćao pažnju, pa su mu se valjda zbog tog i godine umiljavale, dajući mu ono najljepše. „Znaš”, nastavio je pristali, „nisam to htio sebi priznati, ali ne zbog tebe, već zbog sebe.” Dim se kolutao ispred čovjekovih očiju, na momente mu magleći priliku nasuprot. Pijuckali su, pušili cigarete i

ponekad gledali na ulicu. Bili su potpuno sami, mada to nije bilo u potpunosti tačno, ako se uzmu u obzir gosti bistroa, kojih u to doba dana, ili tačnije večeri, nije bilo malo. Ali oni su osjećali neku draž u svojoj naročitoj osami i ni jedan ni drugi još nisu htjeli da je okrnje ljudima. Čak ni onim koje će njihov razgovor nužno privući u njihove živote. Počeli su da uživaju u ovom interludiju, kada izgovoreno još nije obavezivalo i uspostavilo novi odnos među njima. I dalje su mogli da se opuste i budu oni koje život nije naćeo, niti ih stavio pred dileme. Bili su golobrađi šmokljani sretnog izraza lica, s pogledom na nebo sa ogromnim horizontom. Bili su sve, samo nisu bili ono što sada jesu, dva umorna ćovjeka u zrelijim, taćnije starijim godinama, koje su okolnosti pomjerile iz ležišta, pa im je sad svako tlo klimavo. I tako su kao dva boksera oprezno kružili jedan oko drugog, dobro pazeći da se neka rijeć prije vremena ne otisne sa usana i ne naruši jedini svijet do kojeg im je ikada bilo stalo, netaknuti svijet iz njihovog sjećanja. Bili su spremni da ćuvaju taj svijet što je moguće duže i da zaista, u slučaju opasnosti po njega, nasrnu jedan na drugog kao pravi bokseri. Noć je odmicala, a oni su jednako sjedili, pili, i tu i tamo progovorili pokoju rijeć. Bile su to rijeći poput novogodišnjih konfeta, lepršave i prolazne, kojih se ujutro mahom niko ne sjećća. Kada su pred zoru teturajući izašli iz bistroa, zahvalno su se pogledali. Njihov stari svijet ostao je neokrnjen i oni su znali da više nikad i nigdje ne treba da se sretnu, jer bi bilo suviše opasno. Tada niko ne bi garantovao da bi mogli toliko da paze i da se iz grla ne bi otkinula neka rijeć koja bi taj svijet dovela u pitanje. I tako su jedan drugom samo klimnuli glavom, rastajući se i zaboravljajući na sve drugo, osim na taj svijet.

LUTAK

U PRVOM DIJELU sna cvjetao mi je božur, krvavo i moćno. Probudio sam se i shvatio da me božur iz nekog nejasnog razloga podsjetio na lutka iz mog djetinjstva, gumenu igračku rumenih obraza, plave kose i kapice nakrivljene u stranu. Lutak je u rukama stiskao jarkocrveno gumeno srce. Ta igračka je iz lutkarskog svijeta otišla u neki drugi, jer se jednog dana naprosto izgubila. Ili su moji roditelji smatrali da sam prerastao takve igračke. Nisam naročito tugovao, jer je igračka, tačnije lutak, brzo bila zamijenjena uzbudljivijim sadržajima koji su počeli da hrle u moj život. Tako je lutak rumenih obraza brzo bio zaboravljen. Ne znam koliko je tačno godina prošlo od tada do prošle noći, ali ja sam se ponovo probudio, oznojen i silno prestrašen. Ponekad su moji snovi tako djelovali na mene, mada se ja često nakon buđenja nisam mogao sjetiti šta sam sanjao. Ali strah je ostajao. I ja sam u tih par momenata gotovo potpuno zbunjen i dezorijentisan posegnuo rukom pod moj jastuk, očajnički želeći da tamo napipam svog lutka. Onog istog koji me nakon mojih dječjih mora umirivao kao da je u najmanju ruku tu pored mene umjesto gumene igračke neki veliki, zaštitnički nastrojen čovjek. Ali ispod mog jastuka nije bilo ničeg do zgužvane maramice kojom sam brisao svoj prehladeni nos. Onda

sam se naprasno sjetio koliko mi je godina, ali kao da je to trebalo da provjerim, odgegao sam se do ogledala i zagledao u svoj mutni odraz. Oči su mi bile pune žutila, unezvijerene i zabrinute, sve u isti mah. Nimalo nalik onima na svježem, zajapurenom licu dječaka kakav sam nekad bio. Svrnuo sam oči sa tog žalosnog lika u odrazu ogledala, spreman da upalim TV, pročitam nešto i tako se odbranim od nečeg što me vrebalo u snu. I onda mi je u vidokrug ušla ivica kreveta i osjetio sam kako me obliva leden znoj. Ono što je ležalo uz samu ivicu, na samoj granici da tresne na pod, bio je moj lutak, rumena plavokosa igračka sa kapićem na glavi i gumenim srcem u rukama. Kako je to moguće, pomislio sam u nevjerici, kad je prošlo više od tri decenije otkad sam zadnji put vidio lutka. Bio sam siguran da je već odavno završio na kakvom velikom smetlištu. Ali lutka je bio tamo i ja sam počeo da okrećem glavu kako bih se pod punim pogledom svojih širom otvorenih očiju uvjerio da ne sanjam ili da nisam, ne daj bože, poludio! Onda me nešto zadržalo. Onaj lutka je nekako čudno zatreptao u mom pravcu. Kao hipnotisan, zurio sam u njegov odraz u ogledalu. On mi nešto govori. Ne, ni glasa nije pustio. Ali šta je sad ovo? Lutka je na moje oči bujao, kao kvas za hljeb. Oni rumeni kolutovi na obrazima nestajali su, lice je dobivalo drugačiji izraz, sve dok se nije pretvorilo u ono kao kod odraslog muškarca. Ni one smiješne nakrivljene kapice više nije bilo na njegovoj glavi, a njegove kratke hlačice sada su bile elegantne, šivane hlače koje su pokrivale lutkove izdužene udove. Nikada u svom životu nisam vidio tako velikog lutka, ako izuzmemo one u izlozima velikih robnih kuća, koji su djelovali prazno naspram ovog, koji je prskao od života. Jasno sam vidio kako ono srce, jer ono je

još bilo tu, pulsira u njegovim rukama. Bio sam fasciniran i gledao sam u to srce toliko dugo dok se pod mojim upornim pogledom nije rasplinulo i više ništa od njega nisam vidio u ogledalu. A onda sam se okrenuo. Na krevetu nije bilo ničeg. Ni lutka, ni njegovih lijepih hlača za odrasle, a pogotovo ne srca. Ali dah mi se zaledio napola, na njemu je bilo mene. Ležao sam napola otvorenih usta, šumno dišući, a onda sam se naglo prevalio na bok, izvinuvši lijevu ruku iznad glave. Naprosto nisam znao šta da mislim o svemu. Pogledao sam u ogledalo, siguran da bi i ono moglo iščeznuti svaki čas. Ali nije nestalo. Bilo je tu, u svom starinskom ramu, a iz njega me posmatrao onaj malopredašnji lutak, izduženog i blijedog lica, sa štofanim hlačama na dugim nogama. Na njegovom licu titrao je tajanstveni osmijeh ili mi se to samo onako zbunjenom pričinilo. Lagano sam se ponovno okrenuo i primijetio da sam se u međuvremenu prevalio na drugi bok. Sad mi je desna ruka bila zabačena iznad glave. Lutak je i dalje bio u ogledalu, ono što je trebalo da budem ja spavalo je na krevetu, a ono što je preostalo od mene sve je to posmatralo zbunjeno i dezorijentisano. Mogao sam da biram. Ili da cijelu noć piljim u onog lutka u ogledalu ili da se ispružim kao čovjek uz onog koji je već ležao na mom krevetu i spavao. Osjetio sam kako mi se oči sklapaju od umora i odlučio sam da legnem. I dok sam se zijevajući spuštao na krevet, istovremeno sam stajao pred onim ogledalom i piljio u zagonetni smiješak onog lutka. Ni sam više nisam znao na šta će sve ovo izaći i kako ću sebe ujutro zateći. I protiv toga nisam mogao ništa. Ostalo je samo dočekati zoru.